

גיליון מס' 46

מסכת פסחים דפים עא-עז

י"ח-כ"ד שבט, פרשת יתרו, תשפ"א

הפסח... לא בא מתחילתו אלא לאכילה

(פסחים עו ע"ב)

כל אדם מישראל חייב לאכול כזית קרבן פסח. זהו הקרבן היחיד שהכל חייבים לאכול ממנו באותו זמן - ליל ט"ו בניסן. כשיחידים טמאים הם נדחים לפסח שני, אך כשרוב עם ישראל טמא, אוכלים הכל את הקרבן על אף היותם טמאים. הנימוק במשנה הוא: "שלא בא מתחילתו אלא לאכילה". הרמב"ם מנה את המצווה לאכול קרבן פסח, בנפרד מהמצווה לשחוט את הקרבן, על אף שבדרך כלל השחיטה ואכילתו נמנו במצווה אחת. נעיין בהסברים שונים שנאמרו על מנין המצוות ברמב"ם, ומתוך יובן עוד מעלת המצווה לאכול את קרבן הפסח.

פסחים עו ע"ב

משנה. ...הפסח שבא בטומאה - נאכל בטומאה, שלא בא מתחילתו אלא לאכילה.

רש"י

הפסח שבא בטומאה - כגון רוב ציבור טמאין.

שמתחילתו לא בא אלא לאכילה - כשנצטוו עיקר פסח לאכילה נצטוו, דכתיב לפי אכלו וכי שרייה רחמנא - למיתי בטומאה מאיש נדחה ואין צבור נדחין - אדעתא למיכליה שרייה.

הירושלמי השווה את קרבן פסח לקרבן אחר שם נאמר בפסוק שאם הכהנים טמאו את השר בגגיעתם אסור לאכול אותו.

ירושלמי פסחים ז, ד

"והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל" (ויקרא ז, יט). יאמר אף בפסח כן? שנייה היא שלא בא מתחילתו אלא לאכילה.

• **הסבר את החידוש שבדברי המשנה.**

העובדה שיש חובה מיוחדת לאכול את קרבן הפסח, אף במצב שרוב הציבור טמא, בולטת גם בדברי הרמב"ם שמנה שתי מצוות בהקשר של קרבן פסח.

רמב"ם ספר המצוות, מצוות עשה נה [רמב"ם הל' קרבן פסח א, א]

שציוונו לשחוט שה הפסח ביום ארבעה עשר מניסן והוא אמרו יתעלה (שמות יב, ו): "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים"

צורבא הדף היומי

רמב"ם ספר המצוות, מצות עשה נו [רמב"ם הל' קרבן פסח, ח, א]

שציוונו לאכול כבש הפסח ליל חמשה עשר מניסן בתנאיו הנזכרים והוא שיהיה צלי ושייאכל בבית אחד ושייאכל עם מצה ומרור והוא אמרו יתברך (שמות יב, ח): "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו"
כך גם מנה הרמב"ם מיד בהמשך (מצוות נז-נח) ביחס לפסח שני - מצווה לשחוט (מצוה נז) ומצווה לאכול (מצוה נח).

מדוע מנאם הרמב"ם בשתי מצוות נפרדות? ר' אברהם בן הרמב"ם כתב שני הסברים מדוע הרמב"ם כתב שתי מצוות ומה ההבדל המהותי בין המצוות:

ר' אברהם בן הרמב"ם, שו"ת מעשה ניסים סימן ה

היות השחיטה תלויה בזמן אחר חוץ מזמן מצות האכילה. כי מצות השחיטה מחובת יום ארבעה עשר "עד ארבעה עשר יום לחודש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים", ומצות אכילה בלילי חמשה עשר "ואכלו את הבשר בלילה הזה". ...ועוד שחיטת הפסח מצוה שיש בה כרת, ואכילתו דומה לשאר מצות עשה שאין בה כרת. כי לו קרב הפסח בזמנו ונמנע מלאכלו לילי ט"ו, כבר קיים המצוה בשחיטה ופטור מן הכרת ופטור מן פסח שני.

- באר את הסברו של ר' אברהם בן הרמב"ם ממה ההבדל בין שתי המצוות ומדוע היה צורך למנות את המצווה לשחוט לחוד, ואת המצווה לאכול לחוד.

הבית הלוי, הסביר אף הוא את ההבדל בין שתי המצוות.

הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'ק, שו"ת בית הלוי, חלק א סי' ב אות ז [שו"ת בית הלוי, חלק ג סי' נא ס"ק ג].

הרמב"ם במנין המצוות בקרבן פסח מנה שחיטתו ואכילתו לשתי מצוות (מצוות נה-נו), ובחטאת מנה הכל במצוה אחת (מצוה סד). והקשה במעיני החכמה דמה בין זה לזה? ובדברינו יובן היטב. דבכל הקרבנות לא הוי המצוה רק שיהיה הקרבן נאכל ולא על האדם, ומשום הכי הוי אכילתו פרט אחד ממצוות שבאותו קרבן, וכמו הקטרת אימורין דאינו נחשב למצוה אחרת בפני עצמו. אבל בפסח, הוי החיוב על האדם ולא שייך כלל לעשית הקרבן, ומשום הכי הוי שתי מצוות. ומשום הכי בכל הקרבנות לא בעינן כזית... דבפסח ומצה הוי החיוב על האדם דהוא מחוייב לאכול פסח, ומשום הכי אם אכל פחות מכזית לא שמיה אכילה, והוי כלא אכל פסח. אבל מצות אכילת קדשים, הא לא הוי המצוה כלל על אדם מיוחד, דהא לא הוי חיובא אקרקפתא דגברא רק המצוה דבשר קדשים יהיו נאכלין.

צורבא הדף היומי

דברים דומים כתב האור שמח.

הרב מאיר שמחה הכהן מדינסק, אור שמח, רמב"ם הלכות חמץ ומצה ו, א
דהנה קרבן פסח חלוק בדינו מדין כל הקרבנות, דכל קרבנות מצוה לאוכלן, אבל אינה מצוה על הקרקפתא דגברי, אלא שיהיו נאכלין ולא יבאו לידי נותר, אבל הפסח מצוה שכל אחד יאכל כזית, ואם אינו אוכל כזית אינו ראוי להימנות על הפסח, וצריך להיאכל במצה ומרור.

- לפי הבית הלוי והאור שמח, הסבר את הסיבה מדוע הרמב"ם מנה את קרבן פסח בשתי מצוות, ומה ההבדל בין המצוות?

הרב יהושע וייצמן, "קרבן פסח – קרבן יחיד או קרבן ציבור", משוש הארץ, עמ' 152-154
שאלנו על ההבדל בין לשון הרמב"ם במצות שחיטת הפסח, ללשונו במצות אכילת הפסח, בשחיטה הקדים את המצוה לעשיה, ובאכילה את העשיה למצוה.

בביאור לשון הרמב"ם כתבו, שבמצוות שהיו קודם מתן תורה, כתב הרמב"ם "עשיית דבר זה – מצות עשה", ללמדנו שאותו דבר שהיה קיים כמצוה קודם למתן תורה, הוא גם מצות עשה מן התורה, ואילו בדברים שנתחדשו במתן תורה כתב הרמב"ם "מצות עשה לעשות כן וכך", שכן המעשה עצמו התחדש במתן תורה.

על פי זה מובן אף בענייננו, שאכילת הבשר היתה מצוה גם במצרים, ככתוב: "ואכלו את הבשר בלילה הזה" (שמות י"ב, ח'), אך השחיטה היא מצוה שנתחדשה בסיני, שנאמר (דברים י"ב, כ"א): "וזבחת... כאשר צויתך", ודרשו חכמים (חולין כ"א ע"א): "רבי אומר: 'וזבחת כאשר צויתך', מלמד שנצטוו משה על הושט ועל הקנה, ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה", הרי שבסיני נצטוו על השחיטה.

על פי דברינו יש להוסיף, שהשחיטה, שהיא חלקו של הציבור בקרבן פסח, נתחדשה בסיני, שכן מעמדו של הציבור בישראל קיבל פנים חדשות במתן תורה, ועל כן שחיטת הפסח היא מצוה חדשה. אכילת הפסח, לעומת זאת, היא חלקו של כל יחיד ויחיד בקרבן הפסח, ועל כן לא נשתנתה מצות האכילה לדורות מאכילת מצרים. בזה מיושבת לשון הרמב"ם.

בזה מבואר גם מדוע מנה הרמב"ם את השחיטה והאכילה בשתי מצוות נפרדות. כל אחת מהמצוות מבטאת עניין שונה במצוה, השחיטה היא קרבן ציבור, והאכילה היא ביטוי לחלקו של כל יחיד, ועל כן נמנות כשתי מצוות.

לאור יסוד זה מתבאר טעם חיוב נשים בקרבן פסח אף שמצות עשה שהזמן גרמא היא, שכיון שמדובר כאן בהתכללות באומה, דבר זה כולל כל מי שקשור לציבור, ואף נשים בכלל [תשובה לדברי התשב"ץ חלק א סי' ג]. ומטעם זה אף קטנים הרי הם בכלל קרבן פסח כיון שאף הקטנים בכלל הציבור הם ולכן הם בתורת קרבן פסח.

בדברים אלה יש ליישב את הערת המקנה (קידושין מא ע"ב), מדוע לומדת הגמ' דין "שלוחו של אדם כמותו" מקרבן פסח, ולא משחיטת קרבנות זב ומצורע (שאינם יכולים להיכנס לעזרה). יסוד דין שליחות הוא בעובדה שהיחידים מקורם בכלל אחד, ועל כן יכול אדם להיות שליח לחברו. המקור לענין זה הוא קרבן פסח, שבו באה לידי ביטוי שותפותו של כל יחיד בישראל בכלל האומה.

צורבא הדף היומי

...שאלנו מדוע רק בקרבן פסח יש חיוב על כל אחד מישראל לאכול כזית מן הקרבן. בארנו לעיל שעניינו של קרבן פסח הוא גילוי הציבוריות שיש בכל אחד ואחד מישראל, המתגלה באכילת כל אחד ואחד מישראל את קרבן הציבור – קרבן פסח. לכן יש חיוב מיוחד על כל פרט ופרט באומה לאכול מהקרבן, ובזה לכלול עצמו בכלל האומה. כפי שבארנו, בזה דומים פסח ומילה ששתיהן הן מצוות עשה שחייבים על ביטולן כרת, שכן עניינן הוא השתייכות הפרט לכלל האומה. על כן חייב כל אחד לאכול כזית מן הקרבן. בשו"ת בית הלוי מובא, שההבדל הוא שבאכילת קדשים רגילה אין מצוה על האדם שיאכל מן הקדשים אלא יש מצוה שהקדשים יאכלו, ואין חיוב על אדם מסויים לאכלם, אולם בקרבן פסח החיוב הוא על האדם, ולכן חייב כל אחד לאכול שיעור אכילה מן הקרבן, שכן בכך הוא מבטא את הופעת הכלל בישראל בכל יחיד ויחיד.

- הסבר את ההבדל בין החובה לשחוט קרבן פסח לבין החובה לאכול קרבן פסח, ואת ההשלכות השונות בהלכות שנזכרו בדברי הרב יהושע וייצמן.

הלכה למעשה

עד שיבנה במהרה בימינו בית המקדש, אין אוכלים קרבן פסח. נעיין בהלכות מעשיות במצוות אכילת מצה.

הלכה יומית, על פי הרב עובדיה יוסף, (ט' ניסן תשע"ט)

מצה שמורה: המצה שיוצאים בה ידי חובה בליל פסח, צריכה להיות מצה שנשמרה משעת קצירה. וזו היא שנקראת "מצה שמורה", כלומר, שמשעת קצירת החיטים השגיוחו עליהם שלא תבוא בהם אף טיפת מים. ונכון מאד שאותה מצה תהיה עבודת יד, שנעשתה לשם מצוה. ומכיוון שבנקל עלולות לעלות שאלות חמורות בכשרות המצה, יש להזהר מאד לקנות מצות אך ורק במקום שיש עליהם פיקוח על ידי גוף כשרות רציני. ובזמנינו מצויות ברוך ה' מצות עבודת יד (עגולות) אשר נעשות עבור ליל הסדר תחת השגחה קפדנית, וניתן לרכוש ממצות אלו לליל הסדר.

"על אכילת מצה": אין לברך "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על אכילת מצה" אלא בליל הסדר, אבל בשאר ימי הפסח אכילת המצה אינה חובה, ולכן אין לברך עליה ברכה זו.

שנאמר: "בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בִּעְרֹב תֹאכְלוּ מִצֶּת".

שיעור זמן האכילה: את המצה יש לאכול תוך שיעור "אכילת פרס", ולכתחילה יש להזהר לאכול כזית מן המצה תוך שיעור ארבע דקות. (ואם אינו יכול, יאכל תוך שיעור של כשבע וחצי דקות לכל היותר).

אם אכל בלא הסיבה ביארנו כבר, שאת המצה בליל פסח יש לאכול "בהסיבה", כלומר, כשנוטה מעט לצד שמאל. ומי שאכל מצה ושכח להסיב, הדין הוא שעליו לחזור לאכול בהסיבה. אבל לא יחזור לברך על אכילת מצה. (ילקוט יוסף ח"ג עמוד תסב).

וביארנו שגם הנשים מחוייבות להסב בליל הסדר, כפי שהאנשים מחוייבים בכך. אולם אשה שאכלה ובטעות לא הסבה, וקשה לה לחזור ולאכול שנית בהסיבה, רשאית לסמוך על דעת כמה פוסקים הסוברים שנשים אינן מחוייבות בהסיבה, ואינה צריכה לחזור ולאכול שנית. (ילקוט יוסף ח"ג עמוד תע).

שלא לדבר עד שאוכלים כזית: מאחר ומצות אכילת מצה בליל פסח, היא אכילת שיעור "כזית מצה", כפי שביארנו כבר, לכן הברכה שמברכים "על אכילת מצה", מכוונת על אכילת כזית שלימה של מצה. ולכן אין לדבר שום דבר לאחר שמברכים "על אכילת מצה", עד שמסיימים לאכול כזית מצה בהסיבה. ומכל מקום אם דיבר לאחר שאכל מעט מהמצה, אינו חוזר לברך שנית, משום שכבר התחיל במצוות האכילה. (עיין בחזון עובדיה עמוד סח).

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה – מצוות אכילת מצה

מצווה מהתורה לאכול בליל ט"ו בניסן מצה, שנאמר (שמות יב, יח): "בִּעְרֹב תֹאכְלוּ מִצֶּת". מצה זו צריכה להיות שמורה, שנאמר (שמות יב, יז): "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת", ויש מהדרים לקיים את המצווה במצה שנעשתה ביד לשם המצווה (לעיל יב, ד). האוכל מצה גזולה לא

צורבא הדף היומי

יצא ידי חובה (שו"ע תנד, ד). ולכן טוב לשלם עבור המצות לפני הפסח, או לפחות להסכים במפורש עם המוכר שהוא מקנה לו את המצות למרות שעדיין לא שילם עבורן, שאם

המוכר לא הסכים לתת לו בהקפה, אינו יכול לצאת בהן ידי חובה (מ"ב תנד, טו). וכיוון שאכל כ'זית' מצה שמורה קיים את המצווה מהתורה, שכל שיעורי אכילה שבתורה שיעורם בכ'זית'.

מדברי חכמים מוסיפים ואוכלים עוד כשיעור שלושה 'זיתים' מצה. באכילה הראשונה שאחר ברכות 'המוציא' ו'על אכילת מצה' אוכלים לכתחילה כשיעור שני 'זיתים', כ'זית' אחד מהמצה העליונה לברכת 'המוציא', וכ'זית' אחד מהמצה האמצעית החצויה לברכת 'אכילת מצה'. אח"כ אוכלים עוד כ'זית' ב'כורך' עם המרור, ובסוף הסעודה אוכלים כ'זית' נוסף ל'אפיקומן' (ויש אומרים שטוב לאכול ל'אפיקומן' כשיעור שני זיתים).

לפני שנבאר בפירוט מהו שיעור כ'זית', נבאר את ההלכה למעשה: מוסכם ששיעור כ'זית' הוא קרוב לשליש מצת מכונה, וכגודל זה במצת יד. אם כן מיד לאחר ברכות 'המוציא' ו'על אכילת מצה' אוכלים כשני שליש מצת מכונה. ולאכילת 'כורך' אוכלים כשליש מצת מכונה, וכן לאכילת ה'אפיקומן' אוכלים כשליש מצת מכונה.

אוכלים את כ'זית' המצה ברציפות, ואם הפסיק באכילתו עד שאכילת הכ'זית' ארכה יותר מזמן 'אכילת פרס' לא יצא. בהמשך נבאר מהו בדיוק זמן 'אכילת פרס', ועתה נציין שכל מי שיאכל את המצה ברציפות, בוודאי קיים את המצווה, ואין צורך להסתכל לשם כך בשעון. כי רק אם שהה כמה דקות באמצע אכילתו יתכן שמשך אכילתו יארך יותר משיעור 'אכילת פרס'.

צורבא הדף היומי

אמונה

הרב שמשון רפאל הירש, שמות יב, ז

קרבן הפסח, הנשחט מלכתחילה כדי להיאכל על ידי מנויו: אלה שביטאו בפסח את ביטול הווייתם והתמסרותם לה' חוזרים ואוכלים מבשרו. בשום קרבן אין האכילה כה חיונית כלגבי קרבן הפסח (עי' פסחים ע"ב). רק ביחס לקרבן פסח נאמר: "שלא בא מתחילתו אלא לאכילה" (שם ע"ב). כי מהו להיות לבן - חורין ולאדם עצמאי, אם לא: ליהנות הנאה מעצמו? מהותה של אי - התלות והעצמאות היא: זכותו של אדם להפנות אל עצמו את כל אישיותו על כל שלוחותיה וכשרונותיה. רק היא אשר מעניקה ל"אני" את ערכו האיש, ומעמידה לרשותו הבלעדית את יישותו הגשמית והרוחנית. לכן, סבורים אנו, כה חיונית דווקא בקרבן זה אכילתו שלו; הוה אומר: אכילת הפסח למי שנימנה עליו, שסימל בו את אישיותו עוד בטרם הקרבת הזבח, ובהקרבתו ביטא את ביטול הווייתו ואת מלוא התמסרותו. אכילת הפסח מסמלת את החירות והעצמאות, שישראל זוכים בה תוך התמסרותם לה'. באכילת הפסח הם חוזרים וזוכים בעצמם אחרי שהיו עד כה עבדים, בטלים באישיות אדוניהם. משום כך "שחטו שלא לאוכליו ושלא למנויו וכו' פסול" (פסחים ס"א ע"א), שכן, שחיטה שלא למנויו איננה אלא שיעבוד, ואילו שחיטה שלא לאוכליו היא הקרבה בלא חידוש עצמאות.

הרב ישראל הס, "פסח - חג הגאולה, האכילה והדיבור", יום יום חג, עמ' 12-13

תהליך התגבשותנו כעם שהתחיל ביציאת מצרים, הלך ונתעצם עד שגובש ועוצב סופית בכריתת הברית עם ה', לקראת הכניסה לארץ ישראל "היום הזה נהייתה לעם". (דברים כז, ו). היות ו- א. ראשית הופעתנו כעם היתה ביציאת מצרים. ב. מטרת הופעתנו כעם בעולם היא לשם תיקון חטא האדם הראשון שפגם את כל המציאות העולמית, ג. חטאו היה באכילה לשם תאוה במקום לשם מצוה. לכן ברור שמיד עם ראשית הופעתנו כעם בעולם לשם תיקון חטא אכילת התאוה, תהיה המצווה הראשונה שנצווה בה מיד עם יציאתנו ממצרים - אכילה של מצווה. אכילת קרבן פסח ואכילת מצה שאנו אוכלים מאז ועד עתה, תמיד באותו ערב שיצאנו ממצרים. ברור וידוע כי אכילתנו זו, בזמן המסוים הזה, הינה אך ורק משום שנצטוונו באכילות אלה ולשם מצוות אכילה... אנו אוכלים מרגע הופעתנו כעם בעולם אכילה של מצווה, ומתחילים בכך במילוי התפקיד העולמי שלשמו נוצרנו: תיקון עיוותי העולם מחטא אדם הראשון, "לתקן עולם במלכות שדי", להעלותו לקדושה ע"י אכילה של מצווה. באותה פעולה בה נתקלקל העולם, בה אנו גואלים אותו ומתקנים את פגמיו.